

Erindring om fangenskabet i Torgau fæstning

fra 23. april til 16. august 1864

Af JENS CHRISTENSEN, Sønderhaa, ved TORSTEN BALLE

DEN 20. marts 1864 blev en kedelig dag for mig og (min) familie. Den eftermiddag kl. 2 kom lægdsmanden med mit pas, at jeg skulle møde ved artillerikommandoen på Als uopholdelig. Den 21. marts var jeg i Thisted og Hørdum og havde en hest af Lars Gyruus. I Thisted traf jeg rebslager Tanderup, som også skulle af sted. Den 22. var min fader og moder (her) at tage afsked med mig. Den 23. var jeg og min kone til Herrens bord, som jeg havde stor trøst af. Den 24. om eftermiddagen kl. 5½ var det bestemt, at vi skulle rejse. Det var skærtorsdag. Det synes for mig, som jeg aldrig kunne glemme denne skærtorsdag, men jeg vil sætte alt mit håb på Herren og tage ordet, som siger, at han er den, som sender medgang og modgang til hvem han finder det tjenligt.

Jeg tog afsked med min familie med et beklemt hjerte og især med min kære kone. (Det) var det sørgeligste. Hvorpå Mads Krosgaard kørte mig til Thisted, og Christen Kobberø (og) Jens Kvejborg fulgte med. Vi kom til Thisted kl. 8 om aftenen og kom ned til Tanderup at spise og drikke kaffe. Om natten kl. 12 kom vi med posten fra Thisted og videre til Aalborg, som kostede 4 rdl. 2 mk. danske. Vi holdt først i Østerild kro og siden i Bjerget kro, hvor kusken gav os kaffe. I Fjerritslev kro holdt vi omtrent 2 timer og kørte så videre til Aalborg igennem Vendsyssel, hvor vi kørte fra Svenstrup kro til Sundby, som var et ganske fladt land.

Fra Sundby kom vi med færgen til Aalborg, hvor vi kom langfredag eftermiddag kl. 2 og lod os indkvartere hos en skrædder og meldte os så hos kommandanten for at komme frit med et dampskib til Als, hvilket skulle ske den 26., og da meldte vi os igen, men der kom ingen damper den dag, og så blev vi indkvarteret i byen den nat. Jeg lå hos en maskinmester og kom ind at spise med dem om aftenen i deres smukke stue, og bagefter (fik jeg) en punch og fik en god seng at ligge på.

Påskemorgen den 27. marts stillede vi kl. 5 til rejsen, men kom ikke af sted før kl. 11½ om formiddagen med dampskibet Aalborg, som havde 3 andre fartøjer på slæb efter sig, indtil vi kom forbi Hals. Der lå en engelsk skrudedamper, som vi blev læsset op på, vi som var på slæb, hvorpå dampskibet tog sin egen kurs. Vi kom under dækket, alle de som kunne være der, og her var halm nok at ligge i. Hvorpå vi sejlede videre og nåede Fyns land den 28. marts, anden påskedag, om eftermiddagen kl. 2 ved en landingsbro på den her side Strib. Her lå vi, til mørket faldt på, og vidste ikke, hvor vi skulle hen, men så kom der ordre til alle, som skulle til artilleriet, at vi skulle sejle op til broen på både, hvorfor vi hver skulle give 1 mk., og gik så igennem pløjning og over grøfter, indtil vi kom til en bondegård på Fyn, hvor vi fik lov til at ligge i et åbent hus, som var fyldt med halm, og hvor jeg frøs uafsladelig den nat.

Om morgenen købte jeg varm mælk til mit smørrebrød, som oplivede mig noget. Så marcherede vi til Middelfart

og kom der den 24. marts om formiddagen kl. 11½ og fik lov til at sætte vort tøj ind hos en gæstgiver, hvor vi købte brændevin og kaffe til vores eget brød, hvorpå vi meldte os til kommandanten, men han ville ikke tage sig noget af os, og da måtte vi til at tage en ekstra vogn til Assens og gav hver 5 mark 8 skilling. Her kom vi om eftermiddagen kl. 6 og meldte os til kommandanten, hvorpå vi blev indkvarteret i byen til næste morgen. Jeg og Tanderup kom til at ligge hos en skomager og fik kål til aftensmad og kaffe, før vi gik til sengs, og smørrebrød og kaffe om morgenen.

Den 30. om formiddagen kl. 10 kom vi med dampskibet Haderslev til en landingsbro på Als, som kaldes Høruphav. Her landede vi kl. 2. På dampskibet spiste vi ærter til middag, som kostede i mark 12 skilling til mands. Herfra marcherede vi til Sønderborg, hvor vi kom om eftermiddagen kl. 5 og kunne hele tiden høre kanontordenen.

Da vi var kommet til staden, meldte vi os lige straks til kommandanten, hvor jeg blev indsat til 6. fæstningskompagni. Meldte mig så til kompagniet og fik overkomplet nr. 25, men de havde hverken tøj til os eller kunne give os kvarter, hvorfor vi måtte til at indkvartere os selv og traf på en simpel værtshusholder, hvor vi fik lov at ligge på loftet i noget halm om natten.

Den 31. blev vi også der og meldte os hver formiddag kl. 10 og om eftermiddagen kl. 5 til kompagniet. Den 31. gik kanontordenen godt igen. Vi kom til den 1. april og kom i samme stilling den nat. Natten før den 2. april kom vi til at ligge i noget halm i 3 senge. Den 2. april talte jeg første gang med Peder Kløverhus, og vi gik sammen til kl. 2 om eftermiddagen. Da begyndte prøjserne at beskyde byen med en sådan voldsomhed, at de straks satte flere bygninger i brand og sårede mange civile til døde, ligesom og kompagnier af militære blev helt adspaltet, hvorved mange fandt deres død. Og folk strømmede ud af byen i store hobe, og vi måtte med og kom ud til en bondegård og lå på det bare loft om natten.

Den 3. april fortsatte de bombardementet på byen, og vores kontor måtte flyttes ud af byen til en gård, som kaldes Surlykke, og vi fulgte med. Her blev vi til aften. Da kom der igen ordre, at kontoret skulle flytte ind til byen i den østre ende, og vi måtte med. Da vi kom der, sagde vores kommandersergeant, at vi selv måtte sørge for kvarter, men i byen var der intet at få, og vi gik da ud på landet, men her var heller intet at få. Så måtte vi til at lægge os ved et gærde til kl. 12 om natten. Det var en kedelig konfirmationssøndag. Kl. 12 gik vi ud til barakkerne og fik lov til at lægge os i en barak ved nogle infanterister.

Den 4. april gik vi igen til den forrige bondegård, hvor vi havde ligget på loftet og fik ophold der, og så kom vi i et gulv hvede om natten.

Den 5. er det stille med skydningen. Denne nat lå jeg hos Anders Damme i en anden bondegård. Den 6. begyndte prøjserne igen at bombardere byen, og alle indbyggere måtte rømme ud af den, så at vi ikke kunne få noget for penge. Den 6. lå jeg igen i hvedegulvet. Den 7. ligeså. Den 8. kom der ordre, at vi skulle ind i kostalden at ligge, og denne dag var jeg inde i Augustenborg for plasér. Om natten lå vi i kostalden, og den 9. april fik vi ordre at møde om formiddagen kl. 10 for at modtage tøj, og de prøjsiske granater dundrede godt hele dagen. Om eftermiddagen kl. 5 kom vi til en skanse ved Kærvig og kom til at ligge i et telt ved skansen den halve tid.

Den 10. begyndte skydningen igen med en stor voldsomhed og kastede 5000 bomber og granater over hele stillingen. Denne dag fik prøjserne held af at skyde Dybbøl mølle ned, efter at de hele tiden havde beskudt den. Møllen faldt om eftermiddagen kl. 2. Den 11. blev det igen fortsat. Den 12. blev det igen fortsat, og især forsøgte prøjserne at ville skyde Surlykkebatteriet ned fra morgenstunden af. Granaterne fløj forbi vores hoveder, så det var en gru, men alt blev sigtet til Surlykke, og om natten havde de opkastet 2 batterier mod vores skanse. Om eftermiddagen kom der 17 trækonstabler for at afløse os, og vi kom da ind til kostalden igen. Her lå vi den nat.

Om morgenen gik vi til Augustenborg med vores civile tøj og sendte det hjem tillige med et brev. Denne dag fyrede de godt igen. Det var den 13., og denne aften kom jeg ud i skansen nr. 10 første gang. Det gjorde noget underlig i mig, da granaterne modtog os, så snart vi var udenfor sundet. Vi kom dog lykkelig ind i skansen, endskønt granaterne fløj om hovedet på os hele tiden, mens vi gik derind. Denne nat faldt der dog ikke så mange som forrige nat, men den 14. om morgenen begyndte de at beskyde os med 3 batterier, og det med stor voldsomhed, hvorfor vi igen ville forsvare os. Men det blev kun få skud, før granaterne faldt så voldsomt om os, at vi måtte holde op og tage dækning ved brystværnet og blokhuset. Der faldt 300 granater i skansen i disse 24 timer, ligesom de brændte alle gårde af på Als, som de kunne nå med deres granater, og ligeledes på Dybbøl.

Vi kom dog lykkeligt ind til kostalden den 14. om aftenen. Den 15. var jeg ude at tale med Anders Christensen Kobberø, og om eftermiddagen skrev jeg til min kone og et brev for Peder Kløverhus. Vi kom igen ud i skansen denne aften, og da blev der en infanterist hårdt såret, idet begge ben blev hugget over på ham. Denne nat skød de med bomber hele natten, og den 16. sendte de os granater igen, men dog ikke i så stor en mængde som den 14., da de mest var beskæftiget med at skyde gårdene i brand på Als. Vi kom igen lykkeligt ind til kostalden denne aften.

Den 17. var jeg, Peder Kløverhus og Grurup ude i Sundsmark at tale med Tanderup, hvor vi fik middagsspise, og denne dag flyede jeg min ene skjorte og trøje til vask. Om eftermiddagen kl. 4 kom vi igen ind til kostalden og begyndte at berede os til at gå ud på skansen igen. Vi stillede ved møllen kl. 8 til afmarsch. Vi var ikke engang kommet ud af byen denne aften, før granaterne faldt rundt omkring os, og én faldt i vandet lige ved siden af os, da vi marcherede over broen, og de blev også ved at falde os om hovedet hele vejen til skansen. Så snart vi kom derind, blev vi beordret på arbejde. Vi kom til at kaste en 84 pundes kanon ned i jorden under briksen og satte igen en

lille kanon derovenpå og blev færdig om morgenen, ligesom prøjserne begyndte med en så voldsom granatild over hele linjen, at ingen har hørt mage dertil.

Alligevel lagde jeg mig til at sove efter nattens arbejde og sov godt et par timer, indtil der faldt en granat lige i brystværnet over hovedet for mig, så at jord og ler faldt i store stykker ned på mig og flere. Da blev jeg godt opvågnet, og straks begyndte prøjserne at storme kl. 9½, og straks kom kuglerne ind i skansen til os fra alle sider, jeg havde nr. 5 ved kanonen og måtte til at hente skud i krudtmagasinet, så både geværkugler og granatstumper fløj om hovedet på mig, så det var en gru. Men Herren var dog med mig, og det var også til liden nytte, at jeg hentede skud, da vi blot kom til at fyre 2 skud med hver kanon. Da kom der ordre, at vi skulle retirere, men vi måtte opholde os der, indtil vi fik kanonerne fornaglede. Da rejste vi 50 mand ud af skansen og fulgtes ad ned til Alssund.

Her var en voldsom granatild og geværkuglerne faldt i vandet, som det havde været en stærk haglæl, ligesom granaterne faldt i stor masse i vandet. Da jeg så, at der faldt en voldsom mængde, både infanterister og af mine kammerater af artilleriet, løb jeg tillige med nogle flere op i bakken og lagde os i en grøft eller vildhul, og kuglerne peb godt om hovedet på os, og ligestraks så vi pikkelhuerne for os, hvorpå vi overgav os og blev taget til fange kl. 12½ og ført op over valpladsen, hvor vore granater fra Broager faldt om os med stor voldsomhed. Men vi havde dog den lykke, at der ingen blev såret.

På vejen kom vi forbi store kolonner af prøjsere, som rykkede frem. Da vi kom forbi valpladsen fik vi et hvil ved en marketender, hvor vi gav 10 skilling for en halv bajer. Vi marcherede videre forbi alle de brændte bygninger og fik igen hvil i en have, hvor fruentimmerne bar vand ud til os. Og da marcherede vi videre til Gravensten, hvor vi blev indlagt i kirken om natten på slottet. Her lå vi i noget halm tilsammenpakkede. Den 19. i en stærk hede marcherede vi til Flensborg og havde prøjsiske dragoner til at føre os. Det var en styg march. Her kom vi om eftermiddagen kl. 5 og blev indlagt i kirken, hvor indbyggerne gav os alle slags fødemidler ligesom punch og brændevin.

Den 20. om morgenen kl. 3 kom vi med jernbanen fra Flensborg til Altona og ind i Hamborg til en gæstgiver, hvor vi blev indkvarteret og fik smuk middagsspise og aftensmad. Her var vi også den 21. og blev beværtet på samme måde, ligesom der blev skænket os cigarer i hundredvis samt øl og brændevin, ligesom jeg blev givet i penge 12 lybækkere. Den 21. om eftermiddagen var jeg ude at spadsere, og inde på basaren gav en dansk mand mig 8 lybækkere i hånden, som jeg drak op samme aften. Vi kom først til kvarter kl. 8¹/₄.

Den 22. om morgenen stillede vi til afmarch og kom med jernbanen fra Hamborg kl. 8 til Berlin, 37 mil, og kom forbi stationerne Bergendorf, Reinbeck, Bodenbeck, Schwarzenbech, Buchen, alle i Hamborg, Holsten og Lauenborg, Beutzenburg, Breitdorf, Brilzig, Hagenod, Ludwigslust, Grabord, alle i Meklenborg; Windorf, Verm, Kerstedt, Wittenberg, Wilsnach, Glöwen, alle i Prøjsen; Zernitz, Neustadt an der Doske, Friesach, Polinenau, Nauen, Segefeld, Spandau, Charlottenburg, Berlin. Her kom vi om eftermiddagen kl. 5½. Her kom vi ind i et stort hus og fik en slags grynsuppe at spise, som ikke var vores livret, og samme aften kom vi med jernbanen kl. 10 til en

station Herzberg, som lå 13 mil fra Berlin. Her kom vi om morgenen kl. 3 den 23. og blev beværtet med smørrebrød og rom. Her marcherede vi fra kl. 5½ igennem krat og sandmarker omtrent 3 mil og kom så her til Torgau fæstning den 23. april om formiddagen kl. 10½ og blev indlagt på en kaserne, som var befæstet rundt omkring. Vi kom 18 mand på en stue og fik hver sin seng og håndklæde, og straks kom vi på dampkøkkenet og fik en slags suppe, som kaldes *slet* hos os, og som var uspiselig for os. Men så fik vi det ombyttet og fik kaffe i stedet.

Om morgenen den 24. begyndte vores levned her, og vores middagsspisning er ærter og kartofler, som er kogt sammen i en suppe, samt grynsuppe, vikkesuppe, bønnensuppe, som bliver ombyttet med dagene, og som heller ikke er min livret, men jeg må jo have så meget at holde livet med. Vi får brød og i lønning 1 groschen eller 4 rigsbankskillinger om dagen, hvilket er umuligt for os at leve af. En løjtnant, som har inspektion over os, førte os til appel hver eftermiddag og truede os med straf hver dag.

Den 29. skrev jeg til min kone. Den 25., 26., 27. og 28. april opholdt vi os på kasernen. Den 29. kom vi første gang 1 fjerdingvej vesterud for byen på arbejde om morgenen kl. 6¼ og kom igen hjem kl. 12 og fik den hersens middagsspisning og til appel om eftermiddagen. Den 30. april havde jeg første gang stuetur.

Den 1. maj var vi igen på arbejde. Det er kedeligt for mig at tænke på hjemmet, da jeg så skulle til at så havre. Denne nat havde jeg en sådan smerte i mine tænder, at jeg fik ikke søvn i mine øjne, og så meldte jeg mig hos doktoren den 2 og fik det råd at binde en klud om min hals den dag, og så skulle jeg igen på arbejde den 3. Siden kan jeg også kurere for tandpine.

Den 5. maj havde vi kristihimmelfartsdag. Da var vi fri for arbejde. Den 6. var vi til appel om eftermiddagen og renlighedsparade, og den sorte løjtnant lod bestandig oplæse ved en slesvigsk sergent af vore, som han brugte til mægler imellem os og Hans milde Højhed, at vi skulle straffes for det og det. Men denne dag fik vi en ny appel, som lød på, at vi ingen middagsspisning måtte få, når vi kom af arbejde, førend vores tøj var børstet og udbanket, og hvis vi så ikke havde godt udbanket efter herrens ønske, så ville han lade det banke ud på vores krop. Hvis vi var meget bange, da var det tungt at høre, at vi skal gå på arbejde i 6 timer, og så ikke engang må nyde den dårlige middagsmad, når vi kommer hjem, men den, som har noget, skal være nødt til at spise af deres eget smør og ost, og de stakler, som intet har, må sulte, indtil herrens tid kommer. Når han får medlidenhed i hans sorte ansigt, da har vi alle årsag til at fryde os.

Den 8. maj blev der uddelt smør og ost til os, som var givet os fra København, men det blev ikke til mere, end som vi kunne spise den dag. Samme dag blev det oplæst, at vi måtte arbejde om eftermiddagen for betaling, men jeg meldte mig dog ikke den dag. Den 9. havde jeg igen stuetur. Den 10. var jeg 1¼ mil syd for Torgau i en skov på arbejde. Den 11. var jeg med på nivelleringsarbejde på vor gamle plads, og da kaldte den tyske kommandersergent eller Granaten, som vi også kalder ham formedelst hans store had til de danske, os for de danske djævl. Den 12. fik jeg brev fra mine kone første gang her i Torgau. Den 13. skældte Granaten os ud for hunde, fordi at vi ikke kunne bestille nok. Den 14. var jeg atter i skoven.

Den 15. er det pinsedag. Da blev der atter uddelt smør og ost fra det danske, og denne dag skrev jeg til min kone anden gang. Samme dag døde en infanterist af vores på lazarettet her, og denne dag begyndte det her med en voldsom hede, som varede den hele uge. Den 17. blev vores kammerat begravet med stor ære. Der var både trommer og hornmusik med til graven, og en deling infanterister skød tre salver over ham, ligesom en tysk præst gjorde en smuk tale.

Den 18. om morgenen kl. 4¾ kom vi ud i plantagen omkring staden for at samle oldenborrer. Ligeledes den 19. Denne dag blev der atter en af vores kammerater begravet med samme højtidelighed som forrige gang. Den 21. kom en dansk præst for at forklare Guds ord for os. Den 22. var vi i kirke, og da havde vi det første tordenvejr her. Den 23. kl. 3 holdt præsten læsning for os om Luther. Den 24. om eftermiddagen blev der atter en af vores kammerater begravet med samme højtidelighed som før, og vores danske præst gjorde en smuk tale.

Den 25. og 26. om eftermiddagen fra kl. 3 til 4 læsning hos vores præst. Den 27. blev jeg skældt ud af Granaten og havde nær fået bank med. Igen læsning om eftermiddagen. Den uge var streng for os med arbejde, da det regnede hele tiden, så vi så ud om middagen, når vi kom af arbejde lig med et kobbelt stude på landet, som har æltet en lerdynge.

Den 28. var jeg til skrifte om eftermiddagen. Den 29. modtog vi alterens sakramente. Igen læsning om eftermiddagen, og da tog vi afsked med præsten, da han så rejste til Magdeburg. Den 30. blev det oplæst for os, at vi ingen lønning fik for den 31. maj, da det ikke er brugeligt i Prøjsen, at de skal have lønning for den 31. dag i måneden. Den 2. juni fik vi et stærkt tordenvejr og kom ind i skjul på en bastion, hvor en sergent viste os prøjsernes depotsager tillige med flere kanoner, og da det blev ved at regne, marcherede vi hjem kl. 8.

Den 4. om eftermiddagen havde vi igen et stærkt tordenvejr med store regnskyl, og derimod kom smukt vejr i dag. Den 5. er det igen helligdag, og da fik vi igen ost og smør ligesom 2 gange før i denne uge. Den 6. var her en saksisk general, som havde inspektion over Torgau her, og for hvem de prøjsiske tropper holdt revu den dag, og som vi også stillede for i kasernegården kl. 9. Den 7. fik vi igen smør og ost, og jeg skrev et brev til min kone denne dag.

Den 11. rejste de prøjsiske pionerer her fra Torgau til Dybbøl, og denne dag fik jeg brev fra Christen Kobberø. Den 12. er det igen helligdag, og da fik vi igen smør og ost. Den 13. igen på arbejde. Den 14. og 15. ligeså, og det er meget besværligt for os, da det er en voldsom hede hver dag. Den 19. er det igen helligdag, og da fik vi igen smør og ost. Den 21. havde vi et meget strengt stykke for, som vi ikke blev færdig med før kl. 11, og alligevel truede Granaten vores underkorporaler, at de selv skulle tage fat, hvis de ikke kunne få os til at arbejde strengere. Den 22. var jeg ude på en bastion nordenfor byen at plukke græs af stenbroen. Det er Vestervig markedsdag, hvorfor jeg ikke er godt fornøjet med at gå her på arbejde. Den 23. var jeg igen på mergelarbejde og kom først hjem kl. 11 en stærk hede. Den 25. var jeg på arbejde for betaling første gang og tjente 2½ groschen.

Den 26. er det igen helligdag, og da blev der igen uddelt smør og ost til os fra det danske. Nu er bønderne her midt i deres høbjergning, og havren og toradebyggen er allerede gennemskreden her, ligesom ærterne kan lade

sig sprække, og kartoflerne står i fuldt blomst og omtrent fuld kerne i rugen. I eftermiddag ved appellen blev det oplæst for os, at krigen atter skulle udbrude efter 6 ugers våbenhvile. Det var en sørgelig efterretning for mig at modtage, da jeg hele tiden har ventet at komme hjem efter disse 6 ugers våbenhvile, og som jeg trænger så meget for, da højbjergningen og rapsbjergningen nu står for. Men jeg vil lade Guds vilje ske og ikke min.

Den 28. havde vi en ny vagtmester, da den gamle var blevet syg. Og da blev det fortalt os ved appel, at Als var taget denne morgen af prøjserne, men jeg tror dog, det trænger til bekræftelse. Den 30. var jeg på arbejde her omkring bastionen med at skovle nogle huller ned, men det blev et stærkt regnvejr, og vi kom hjem kl. 4, men fik dog 2½ groschen. Den 1. juli fik vi underretning om, at her skulle komme 400 fanger mere end som os fra Alsslaget, og de skulle indlægges i en fægtehal bag ved vores kaserne på bastionen, som her er omgivet med volde.

Den 3. er det helligdag, og i dag grublerer jeg meget over, hvorledes det nu vil gå i mit hjem, om jeg skal blive her ret længe, da det nu stunder til, at rapsen skal bjerges, og ligeledes med høsten. Den 5. begyndte de her med at høste raps. Jeg ville gerne have været henne at se til, hvorledes det gik til, men det kunne ikke tillades. Den 6. skrev jeg et brev til min kone og fik mine støvler forsålet. Den 7. var det et stærkt regnvejr. Den 8. kom der 43 mand fanger hertil af dem, som havde været i Magdeburg, hvor Jens Hansen var med. Den 9. om eftermiddagen skulle vi ud at arbejde til straf, fordi at vi ikke blev færdig den 8., men jeg lejede en i mit sted, da jeg ikke syntes at kunne udholde det. Den 11. fik vi den gamle Granat med os igen, og han var lige færdig at tage huden af os. Vi fik en sådan akkord i 5. sjak, at vi ikke kunne blive færdig, og vi ville ikke lade vores numre opskrive, fordi at vi ikke blev færdig, og så kom vi ud at gøre det færdig om eftermiddagen, og de blev vi færdig. Kl. 8 blev der blæst appel, og da kom løjtnanten og oplæste det for os, som var i 5. sjak, at vi skulle have 3 dages simpel arrest, fordi at vi ikke ville lade vores numre opskrive. Vi var 45 mand om at lide denne straf. Den 12. kom 13 mand af os ind i arrest, men jeg blev fri denne dag, og vi fik igen en så streng akkord denne dag, at vi ikke blev færdig før kl. 6 om eftermiddagen og var lige hjemme en time om middagen for at spise. Og denne eftermiddag meldte vore underofficerer Granaten, fordi at han var så streng imod os, og vores løjtnant, som havde inspektion, skrev en klage.

Den 13. kom jeg på arbejde med en ny vagtmester nær ved byen, og denne dag fik vi det godt. Denne eftermiddag kom her 88 ny fanger, som var en stor del trænkuske, der var taget på Augustenborg, og den øvrige del mest fra 1. regiment, som var taget ved Aalborg. I dag gaves parolen, at Fyn er taget, men jeg håber, det er én stor løgn. Den 15. forhørte jeg mig ved sergeant Thomsen, om det ikke kunne tillades at få permission. Den 17. er det igen helligdag, og denne dag fik vi underretning om, at Fyn ikke var taget, og at der var en våbenhvile afsluttet på 14 dage, og at prøjserne sidste søndag var rykket over Limfjorden og op i Vendsyssel og Tyland. Jeg længes så meget i dag efter brev fra min kone, da det nu bliver en måned på tirsdag, siden jeg fik brev.

Den 18., 19. og 20. juli 1864 fik jeg vand og brød i Prøjsen tillige med streng arrest, som jeg vist aldrig

glemmer, og Gud lad aldrig nogensinde enten mig eller mine komme til at lide straf mere, endskønt jeg har en god samvittighed, da jeg næsten ikke ved, hvorfor jeg fik straffen. Og Gud lad mig snart nyde den glæde at komme hjem til dem, som ligger mit hjerte så nær. Den 21. spurgte jeg til, at østrigerne var rykket over i Vendsyssel og op i Tyland, men hvor de opholder dem, ved jeg jo ikke. Igen på arbejde den 22. og kom hjem kl. 11. Det var planeringsarbejde, hvor vi havde det meget godt. Den 25. havde jeg stuetur, og da spiste jeg sødsuppe hos Jens Hansen til middag.

Den 24. er det igen helligdag, og om morgenen fik vi igen smør og ost, og kl. 8½ i kirke og hørte på en tysk prædiken, som vi ikke kunne forstå noget af. Og om eftermiddagen kom hertil 175 fanger af søfolkene, som var fanget ved Før siden våbenhvilen. Den 26. kom igen hertil 50 fanger af de sårede, som havde ligget på lazarettet, og deriblandt nogle søfolk, så at her nu er omtrent 720 danske krigere. Det er noget sørgeligt at se, som det går til med vort kære fødeland, men Gud skal være vores styrke. Denne dag fik vi udleveret tobak fra Leipzig. Den 25. begyndte de at høste rug og har nu fuld høst over det hele.

Den 31. er det igen helligdag, og da fik vi igen smør og ost, og kl. 9 var vi på bastionen at høre på en prædiken af Luthers huspostil. Ved appel om eftermiddagen blev det fortalt, at våbenhvilen var forlænget til den 4. august. Gud, ledsag mig og mine, hvad enten det er din vilje at lade krigens rædsler hjem søge vort land igen, eller du vil sende os fredens glæde, og vi må nyde den glæde at komme hjem til vort kære fødeland og til dem, som ligger vort hjerte så nær.

Den 1. august fik vi underretning om, at våbenhvilen var udsat til den 3. august. Natten mellem den 1. og 2. var her i byen en stærk ildebrand og en voldsom torden og lynild med stærke regnskyl, hvorfor vi blev fri for arbejde den 2. Om eftermiddagen kom vores danske løjtnant og fortalte os, at freden med Danmark var sluttet med 3 måneders våbenhvile, og i denne tid skulle prøjserne blive liggende i Jylland, og han mente, at vi skulle komme hjem om en fjorten dage. Den 3. sagde vor tyske løjtnant, som har inspektion, at vi ikke kunne vente at komme hjem for det første, og så må Gud vide, hvad det bliver til, for nu bliver det en kedelig tid for mig, da nu høsten falder på. Men Herren skal være min styrke, ligesom jeg også beder til, at han vil beskærme de kære, jeg har derhjemme, og give dem tålmodighed i denne trængselstid.

Den 4. blev det oplyst, at vi kunne komme ud på landet på arbejde for betaling, men det behagede ikke mig, da løjtnanten sagde, at vi skulle arbejde fra kl. 4 om morgenen til 8 om aftenen, ligge i halm om natten, og kosten var meget dårlig, ligesom den største del af fortjenesten skulle tilbageholdes til vores undermundering. Den 6. lavede jeg en tværsæk til mit tøj, når jeg engang må nyde den glæde at komme hjem. Gud skal råde for skæbnen.

Den 7. er det igen helligdag. Den dag fik vi ikke ost og smør, endskønt vore underofficerer fik ligegodt deres 7 groschen. Sådan går det jo gerne hele landet rundt, at den lavere klasse skal give efter for den større. Den 7. blev det oplæst for os, at hvis vi gik til doktoren uden gyldig grund, da skulle vi have 3 dages vand og brød. Det har de altid at true os med ved enhver lejlighed. Den 8. kom løjtnanten, som har inspektion, ud til os og fortalte, at vi skulle hjem

om få dage, da de allerede var på marchen fra Østrig. Det var noget, som faldt godt i vore ører, og samme eftermiddag kom der ordre fra kommandanten, at vi skulle holde os rejsefærdig, da vi skulle udløses i det længste inden 8 dage.

Den 9. fik jeg brev fra min kone, og det var en stor glæde for mig, da det er 7 uger i dag, siden jeg modtog brev fra hende. Den 12. kom en underofficer, en underkorporal og 3 menige i arrest, lige som vi kom hjem fra arbejde. I disse dage er det her en voldsom kulde med blæst og regn. Den 13. havde jeg stuetur i stedet for skomageren. Denne dag havde de arbejdsværktøjet med ind til byen, så at vi nu kan vente at blive friet for dette slaveri.

Og i dag er det 16. uger siden, vi kom hertil. Det er godt, at vi ikke kender vores skæbne, thi havde én sagt til os, den dag, vi kom her, at vi skulle blive her omtrent i 17 uger, da ville det have gjort et underligt indtryk på os. Men vi må jo takke Herren, at han giver os kraft og tålmod til at bære vores skæbne.

Den 14. er det igen helligdag. Denne dag blev det oplæst for os ved appel, at vi skulle rejse tirsdag morgen kl. 5½ og marchere til Herzberg. Derfra med jernbanen til Berlin, hvor vi skulle spise kl. 4 om eftermiddagen og videre med jernbanen til Lybæk kl. 6, hvor vi skulle komme onsdag morgen kl. 8 og så marchere 2 mil til Travemünde, hvor vi skulle overlades til vor danske konsul. Den 15. samlede vi vores tøj. Denne dag fik vi 7½ groschen i marchpenge. Og i dag er det 17 uger siden, vi blev fanger.

Torgau i Prøjsen, den 17. august 1864.

Jens Christensen,

konstabel nr. 25 ved 6. fæstningskompagni.

Erindringerne er skrevet i en lille bog, som på første blad bærer påtegningen: Købt i Torgau den 31. maj 1864 for 2½ groschen. Efter erindringerne er indført en notits om avlen på Jens Christensens gård 1864:

Dette år havde vi et godt år med kornavl, men en meget tør sommer, så der var lidet græs til kreaturerne. Vi fik kornet indbjerger til 1. oktober. Jeg havde 22 læs grønjordshavre, som gav omtrent 6 tønder pr. læs.

Sønderhaa, den 1. oktober 1864.

Jens Lausen.

Længere henne i bogen findes en mere detaljeret opgørelse over avlen 1864. Den er dateret Hågård, den 30. september 1864 og underskrevet af *Jens Christensen*, som altså er den samme som Jens Lausen, et navn, han sikkert er blevet kaldt med.

I denne gengivelse af erindringerne, - som velvilligt er udlånt af John Bisgaard, Skyum er retskrivningen moderniseret. I omtalen af livet under fangenskabets findes næsten for hver dag en bemærkning som: Den 21. igen på arbejde og kom hjem kl. 11. Disse ensformige bemærkninger er udeladt.

Sproget bærer ofte et vist præg af dialekten. Det kommer særlig frem i originalteksten, men skinner også igennem i denne gengivelse, hvor ordvalget er bibeholdt. Når man fv. skriver *kedelig*, er det sikkert en erstatning for kedsom (kikksom), der på dialekten nærmest betyder *sørgeligt*

(Kilde: Historisk Årbog For Thy og Mors 1971, side 110-126).